

Démokritos z Abdér

Testimonia DK 68 A

A 1 = Diogenés Laertios, *Vitae philosophorum IX*, 34-49 (*s podstatným užitím překladu Antonína Koláře*)

Démokritos, syn Hégésistratův, podle jiných Achénokritův, podle některých Damasippův, pocházel z Abdér nebo, jak někteří tvrdí, z Milétu. Poslouchal výklady některých Mágů a Chaldeců, které král Xerxés zanechal jeho otci jako učitele, když se mu u něho dostalo pohoštění, jak Praví Hérodotos. Od nich se ještě jako chlapec naučil theologii a astronomii. Později se sblížil s Leukippem, podle některých i s Anaxagorou, byl o 40 let mladší než on. Favorínos v *Rozmanitých vyprávěních* však tvrdí, že Démokritos o Anaxagorovi říkal, že jeho názory o Slunci a Měsíci nejsou jeho vlastní, nýbrž velmi staré, a on že si je přivlastnil. (35) Tupil prý též jeho mínění o uspořádání světa a o mysli. Stavěl se vůči němu nepřátelsky, protože ho prý nepřijal za žáka. Jak by tedy mohl být jeho žákem, jak se někteří domnívají?

Démétrios v *Soujmenovcích* a *Antisthenés* v *Nástupnictvích* tvrdí, že se odebral do Egypta, aby se u kněží naučil také geometrii, a k Chaldecům do Persie, a že se dostal k Rudému moři. Někteří tvrdí, že se v Indii stýkal s gymnosofisty, a že přišel i do Aithiopie. Jeho třetí bratr prý rozdělil otcovský majetek. Většina spisovatelů říká, že si [Démokritos] vzal menší podíl, a to v penězích, protože je potřeboval na cesty, a že to jeho bratři chytře vytušili. (36) Démétrios však tvrdí, že jeho podíl převyšoval sto talentů, a že je všechny spotřeboval. Také o něm říká, že byl tak pracovitý, že si od okolní zahrady oddělil jakýsi domeček, a v něm se uzavřel. Jednoho dne jeho otec přivedl k oběti vola a uvázal ho tam, ale on si toho dlouhý čas nepovšimnul, až ho otec vyzval, aby vstal k oběti a vypravoval mu o tom volu. „Zdá se”, píše dále Démétrios, „že přišel i do Athén, ale neusiloval o to, aby byl poznán, protože pohrdal slávou.” Znal prý Sókrata, ten však neznal jeho. Démokritos totiž říká: „Přišel jsem do Athén a nikdo mne tam neznal.”

(37) „Je-li dialog *Milovníci* dílem Platónovým”, praví Thrasylos, „byl by Démokritos ten jeho bezejmenný účastník, který nepatří mezi Oinopidovy a Anaxagorovy stoupence (*Amatores* 132a), který se Sókratem rozmlouvá o filosofii, a jemuž se filosof zdá být, jak sám říká, podobný zápasníkovi v pětiboji (*Amatores* 135e). A opravdu byl takovým zápasníkem ve

filosofii, neboť pěstoval nejen fyziku a etiku, nýbrž i matematiku a nauky, které patří k ucelenému vzdělání, a vyznal se ve všech oborech.” Od něho pochází také výrok: „Řeč je stínem činu.” Démokritos Falérský v *Obraně Sókrata* říká, že Démokritos do Athén vůbec nepřišel, a to má větší váhu. Když pohrdnul tak významným městem, tak nechtěl získat slávu z místa, nýbrž spíše zjednat slávu /jinému/ místu.

(38) I z [jeho] spisů je patrné, jaký to byl člověk. „Zdá se”, píše Thrasylos, „že byl následovníkem pýthagoriků, vzpomíná však i samotného Pýthagoru a mluví o něm s obdivem ve stejnojmenném spise. Zdá se, že od něho všechno převzal a mohl by být i jeho posluchačem, kdyby se proti tomu nestavěly časové vztahy.” Zcela určitě však poslouchal některého z pýthagoriků, jak tvrdí Glaukos z Rhégia, který žil v téže době. Také Apollodóros z Kyziku tvrdí, že se Démokritos stýkal s Filoláem.

Antisthenés o něm vypráví, že se rozmanitým způsobem cvičil ve zkoušení svých představ, když občas prodléval o samotě a pobýval i na hřbitovech. (39) Když se vrátil z cest, žil prý ve velice ubohých poměrech, protože celé jmění vynaložil na cestu. V nouzi ho živil jeho bratr Damasos. Když se však proslavil předpovědí jakési budoucí události, byl pak většinou lidí uznán za hodného božské pocty. Tehdy však platil zákon, že kdo utratí otcovské jmění, nesmí být uznán za hodna pohřbu v rodné obci. Démokritos si to uvědomoval, a jelikož nechtěl být od nějakých závistivců a udavačů pohnán k odpovědnosti, přečetl svým spoluobčanům, jak vypravuje Antisthenés, *Velké uspořádání světa*, které vyniká nad všechny jiné spisy. Byl poctěn odměnou pěti set talentů a nejen tím, nýbrž i kovovými sochami, a po smrti byl pohřben na náklady obce. (40) Žil více než sto let. Oproti tomu Démétrios [z Magnésie] tvrdí, že *Velké uspořádání světa* přečetli jeho sourozenci, a že bylo poctěno jenom sto talenty. Totéž říká i Hippobotos.

Aristoxenos v *Historických poznámkách* vypravuje, že Platón chtěl spálit Démokritovy spisy, a to všechny, které by sehnal, ale že mu v tom zabránili pýthagorici Amyklás a Kleiniás, protože by to nebylo nic platné, neboť ty knihy už jsou u mnoha lidí. Je jasné, že tomu tak bylo, neboť Platón, ačkoliv vzpomíná skoro všechny staré filosofy, nikde nepřipomíná Démokrita, a to ani tam, kde by mu měl co namítat; zřejmě proto, že věděl, že by musel zápasit s nejlepším z filosofů, jehož věru i Timón pochválil takto:

Démokrita též nad jiné moudrého, pastýře řečí,
v hovorech rozvážného, jsem mezi prvními poznal.

(41) Pokud jde o dobu, byl, jak sám říká v *Malém uspořádání světa*, mladý, když Anaxagorás byl již stařec, byl o 40 let mladší než on. Píše, že *Malé uspořádání světa* složil 730 let po dobytí Ília. Byl by se tedy narodil, jak tvrdí Apollodóros v *Kronice*, v 80.

olympiádě (460 až 457 před n. l.), ale Thrasylos v *Četbě Démokritových knih* říká, že se narodil ve 3. roce 77. olympiády (470 až 469 před n. l.) a že byl o rok starší než Sókratés. Byl by tedy současníkem Anaxagorova žáka Archeláa a stoupců Oinopidových, vždyť také i jeho vzpomíná. Vzpomíná také nauku o Jednom, (42) kterou hlásali stoupců Parmenidovi a Zénónovi, kteří byli v jeho době nejvyhlášenější, a také Prótagoru z Abdér, který podle obecného souhlasu žil za Sókrata.

Athénodóros v 8. knize *Procházek* vypravuje, že když k Démokritovi přišel Hippokratés, rozkázal přinést mléko. Když se na ně podíval, řekl, že je od černé kozy, jež měla první kůzlata. Hippokratés se proto podivil bystrosti jeho postřehu. Hippokrata také provázela dívka, kterou Démokritos první den pozdravil: “Bud’ zdráva, dívko!”, druhého dne však: “Bud’ zdráva, ženo!” Ta dívka oné noci ztratila panenství.

(43) Podle Hermippa zemřel Démokritos takto: Když byl již velmi stár a blízko smrti, rmoutila se jeho sestra, že by zemřel o slavnosti Thesmofoří, a že ona nebude moci vzdát náležitou poctu bohyni. Ob jí však řekl, aby byla klidná, a poručil, aby mu každý den přinášeli teplý chléb. Přikládal si jej k nosu a tak se udržel po dobu slavnosti naživu. Když minuly sváteční dny, byli tři, opustil život, údajně zcela bez bolesti. Podle Hipparcha se dožil 109 let. My jsme na něho složili tyto verše ve *Sbírce všech rozměrů*:

Kdo se kdy zrodil tak moudrý, kdo vykonal takové dílo,
jaké vykonal onen všeuměl Démokritos?
V domě přítomnou Smrt on po tři dny zadržoval celé,
vůni teplého chleba, hostě ji celý ten čas.

Takový byl život tohoto muže.

(44) Jeho nauka byla takováto: Principy všeho jsou atomy a prázdný prostor, všechno ostatní je dojednané /mínění/. Uspořádání [světů?] je neomezené množství, vznikají a zanikají. Nic nevzniká z ničeho a nezaniká v nic. Atomy jsou neomezené co do velikosti a počtu, jsou ve veškerenstvu unášeny vířivým pohybem, a tím utvářejí všechny složeniny: oheň, vodu, vzduch, zemi; neboť i tyto živly jsou spojením určitých atomů. Atomy jsou neměnné a neporušitelné pro svou pevnost. Slunce a Měsíc jsou složeny z takovýchto hladkých a okrouhlých tělísek a stejně tak i duše. Ta je totéž, co mysl (*nús*). Vidíme díky tomu, že do našich očí vpadají obrázky.

(45) Vše se děje podle nutnosti, protože příčinou vzniku všeho je vír, který nazývá nutností. Cílem je spokojenost (*euthymia*), což není totéž, co rozkoš (*hédoné*), jak to někteří převzali, aniž by to pochopili, nýbrž je to stav, ve kterém duše žije klidně a pevně, není znepokojována žádným strachem nebo pověrou, ani žádnou jinou vášní. Nazývá ji též pohodou a mnoha

dalšími jmény. Kvality věcí jsou jen na způsob dohody, od přirozenosti jsou jenom atomy a prázdno. Toto učil. Jeho spisy ... (viz A 33)

(49) Bylo šest Démokritů. První je právě tento; druhý jeho současník, hudebník z Chiu; třetí sochař, připomínaný Antigonem; čtvrtý autor spisu o chrámu v Efesu a o obci Samothráké; pátý epigramatický básník jasného a květnatého slohu; šestý z Pergamu, proslulý řečnickými výklady.

A 18 /1 = Kléméns Alex., Stromata VI, 32,2 (př. Miroslav Šedina)

Démokrita nazývají Moudrostí, protože předpověděl mnohé věci na základě pozorování nebeských jevů. Když prý byl jednou přátelsky přijat svým bratrem Damasem, usoudil z některých hvězd, že přijde silný déšť, a vydal o tom předpověď. Ti, kdo mu uvěřili, sklídili obilí, i když bylo ještě v letní době na polích, ostatní však o všechno přišli, když se strhl neočekávaný a silný liják.

A 33 = Diogenés Lartios, Vitae philosophorum IX, 45-49 (s užitím př. A. Koláře)

Jeho spisy uspořádal rovněž Thrasylos, a to v tetralogiích, právě tak jako Platónovy.

(46) Etické spisy:

I.

1. *Pýthagorás.*
2. *O rozpoložení mudrce.*
3. *O věcech v Hádu.*
4. *Tritogeneia* (že z ní vzniká trojí, obsahující všechny lidské věci).

II.

O zdatnosti mužů neboli o ctnosti.

2. *Roh Amalthein.*
3. *O spokojenosti.*
4. *Etické připomínky*; spis *Pohoda* totiž není k nalezení. Toto jsou etické spisy.

Spisy věnované fyzice jsou tyto:

III.

1. *Velké uspořádání světa* (které Theofrastos považuje za Leukippovo).
2. *Malé uspořádání světa.*

3. *Kosmografie*.

4. *O planetách*.

IV.

1. *O přírodě, první kniha*.

2. *O přirozenosti člověka* (neboli *O těle*), druhá kniha.

3. *O mysli*.

4. *O smyslech* (dva poslední spisy někteří spojují v jeden a nadepisují jej *O duši*).

V.

1. *O šťávách*.

2. *O barvách*.

(47) 3. *O rozdílnosti tvarů* (?).

4. *O měření* (?) *tvarů* (?).

VI.

1. *Potvrzení* (přezkoušení toho, co bylo dříve řečeno).

2. *O obrázcích* (přízracích?) neboli o předvídání.

3. *O logických pravidlech*, tři knihy.

4. *Sporné otázky*. Toto jsou spisy o přírodě.

Nezařazené spisy jsou tyto:

1. *Příčiny nebeských jevů*.

2. *Příčiny vzdušných jevů*.

3. *Příčiny pozemských jevů*.

4. *Příčiny týkající se ohně a toho, co je v ohni*.

5. *Příčiny týkající se zvuků*.

6. *Příčiny týkající se semen, rostlin a plodů*.

7. *Příčiny týkající se živočichů*, tři knihy.

8. *Příčiny smíšené*.

9. *O kameni* [magnetickém?]. Toto jsou nezařazené spisy.

Matematické spisy:

VII.

1. *O pravidlu průměru* (rozdílnosti úhlu?) neboli *O dotyku kruhu a koule*.

2. *O geometrii*.

3. *Geometrická /pojdnání/*.

4. Čísla.

VIII.

1. *O neočekávaných [nesmírných?] liniích [značkách?, číslech?] a tělesech*, dvě knihy.

2. *Průměty*.

(48) 3. *Velký rok neboli Astronomie [astronomický kalendář?]*.

4. *Utkání vodních hodin a nebe*.

IX.

1. *Popis nebe*.

2. *Geografie*.

3. *Popis pólu*.

4. *Popis paprsků*. Toto jsou spisy matematické.

Músické spisy:

X.

1. *O rytmech a harmonii*.

2. *O básnictví*.

3. *O kráse eposů*.

4. *O libozvučných a nelibozvučných hláskách*.

XI.

1. *O Homérovi neboli o orthoepii a slovech*.

2. *O zpěvu*.

3. *O řečech*.

4. *Slovník /jmen?/*. Tolik je spisů músických.

Spisy věnované různým oborům činností:

XII.

1. *Prognóza [Předběžné rozhodnutí?]*.

2. *O výživě neboli o způsobu života [dietetika]*.

3. *Lékařský nález [poznání?]*.

4. *Příčiny nepříznivých a příznivých příznaků*.

XIII.

1. *O rolnictví neboli Zeměměřičské pojednání*.

2. *O malířství*.

3. *Pojednání a taktice*.

4. *Pojednání o boji se zbraní*. Tolik je i těchto spisů.

Někteří uvádějí z jeho *Připomínek* samostatně tyto spisy:

(49)

1. *O posvátných písmenech [spisech?] v Babylóně*.
2. *O těch [věcech nebo posvátných spisech či písmenech?] v Meroe*.
3. *Obeplutí Ókeanu*.
4. *O dějepise*.
5. *Chaldejský výklad [řeč?]*.
6. *Fryžský výklad [řeč?]*.
7. *O horečce a nemocných kašlem*.
8. *Právní důvody*.
9. *Rukodělné problémy*.

Ostatní knihy, jež mu někteří připisují, jsou buď sestaveny z jeho spisů, nebo se všeobecně považují za nepravé. To jsou tedy jeho spisy a jejich počet.

A 34 /5 = Diogenés Laertios, *Vitae philosophorum* V, 26
[Aristotelovo dílo:] *Problémy ze spisů Démokritových*.

A 34 /6 = Diogenés Laertios, *Vitae philosophorum* V, 49
[Theofrastovo dílo:] *O Démokritovi*, jedna kniha.

A 34 /7 = Diogenés Laertios, *Vitae philosophorum* V, 43
[Theofrastovo dílo:] *O Démokritově astronomii*, jedna kniha.

A 34 /8 = Diogenés Laertios, *Vitae philosophorum* V, 87
[Dílo Hérakleida z Pontu:] *O duši* a ještě zvláštní rozprava o duši, *O přírodě*, *O obrazech*, *O Démokritovi*.

Edice DK ovšem čte:

[Dílo Hérakleida z Pontu:] *O duši a o přírodě i o obrázcích u Démokrita*.

A 34 /9 = Diogenés Laertios, *Vitae philosophorum* V, 88

[Dílo Hérakleida z Pontu:] *Výklady k Démokritovi*, jedna kniha.

A 34 /11 = Diogenés Laertios, *Vitae philosophorum* X, 24

[Spisy Métrodóra z Lampsaku:] *K Démokritovi*.

A 34 /12 = Diogenés Laertios, *Vitae philosophorum* VII, 174

[Spisy Kleantha z Assu:] *Proti Démokritovi*.

A 34 /13 = Diogenés Laertios, *Vitae philosophorum* VII, 178

[Spisy stoika Sfaira z Bosporu:] *O nejmenších [částech], Proti atomům a obrázkům*.

A 37 = Simplikios, In *De caelo* 294,33 Heib. (podle př. K. Svobody)

Myšlení oněch mužů [atomistů] ozřejmí úryvek z Aristotelova díla *O Démokritovi*:

„Démokritos se domnívá, že přirozeností věčných věcí jsou malé podstaty, neomezené co do množství, a přisuzuje jim místo neomezené co do velikosti. Toto pak nazývá místo těmito jmény: prázdno, nic, neomezeno. Každou z podstat nazývá: něco, pevné, jsoucí. A soudí, že jsou ty podstaty tak malé, že unikají našemu vnímání. Mají rozmanité podoby a rozmanité tvary i rozdíly ve velikosti. Z nich tak jako z prvků dává vznikat a spojovat se viditelným a vůbec vnímatelným tělům. Ony podstaty se vzájemně sváří a pohybují v prázdném prostoru pro svou nepodobnost i pro ostatní uvedené rozdíly a pohybující se padají na sebe a splétají se takovým spletením, které sice působí, že se dotýkají i jsou blízko sebe, avšak nikterak z nich nečiní doopravdy jednu přirozenost, neboť je zcela pošetilé, že by se dvě nebo více věci moly stát někdy jednou. Ale že podstaty spolu trvají navzájem po nějaký čas, za příčinu toho uvádí spojování a vzájemné chytání tělísek, neboť jedna z nich jsou šikmá, druhá mají podobu háčku udice, jiná jsou dutá, jiná vypuklá a jiná mají nesčetné jiné rozdíly. Domnívá se pak, že se tak dlouho sebe drží a u sebe trvají, až přistoupí z okolí nějaká silnější nutnost, jimi zatřese a je od sebe rozptýlí. A mluví o vzniku i o opačném jemu rozloučení nejen u živočichů, nýbrž i u rostlin, u světů a u všech vnímaných těl.“

(...)

A 38 /1 = Simplikios, In *Physica* 28, 15 (sec. 67 A 8) (př. K. Svoboda)

Démokritos pokládal za počátky plné a prázdné; první nazýval jsoucím, druhé nejsoucím.

Neboť oni [Leukippos a Demokritos] podkládají věcem jako látku atomy a ostatnímu dávají vznikat z jejich rozdílů. A ty jsou tři: podoba, obrácení a dotek, jinými slovy, tvar, poloha a

pořádek. Neboť od přírody je podobné pohybováno podobným, příbuzné směřuje k příbuznému a každý z tvarů [atomů], jsa vpraven do jiného spojení, působí jiný stav. Ježto je tedy nekonečně počátků [atomů], hlásali, že vysvětlí přesvědčivě všechny stavy a podstaty věcí, i čím se něco děje a jak. Proto též tvrdí, že jen pro ty, kdo uznávají nekonečně prvků, děje se všechno srozumitelně. A říkají, že je nekonečné množství tvarů u atomů, ježto není nic spíše takové nežli jiné.

A 40 = Hippolytos, Refutatio I, 13 (Dox. 565)

(1) Démokritos (...)

(2) O prvcích podobně mluví Leukippos, jako o plném a prázdném, plným nazývá jsoucí, prázdným pak nejsoucí. O jsoucích [atomech] řekl, že se vždy pohybují v prázdném [prostoru]. Světů je bezmezně a liší se velikostí. V některých není Slunce ani Měsíc, v některých jsou však větší než u nás a v některých je jich více.

(3) Vzdálenosti světů jsou nestejně a někde je jich více, jinde méně. Jedny rostou, druhé jsou v rozkvětu, třetí hynou; tu vznikají, onde mizí. Navzájem se ničí, když na sebe narážejí.

Některé světy jsou pusté, bez živočichů, rostlin a jakéhokoli vlhkosti.

(4) V našem světě nejdříve vznikla Země, před nebeskými tělesy. Měsíc je dole [nejníže], pak je Slunce, potom stálice. Také planety jsou nestejně vysoko. Svět je v rozkvětu do té doby, až nemůže již nic přijímat z vnějšku.

(...)

A 52 = Diogenés Laertios, Vitae philosophorum X, 2-3 (př. A. Kolář)

(...) Hermippos o něm [Epikúrovi] říká, že byl nejprve učitelem čtení a psaní, potom však, když se náhodou seznámil se spisy Demokritovými, že se vrhl na filosofii.

A 53 /1 = Plútarchos, Adversus Colotem 3; 1108e

A 53 /2 = Diogenés Laertios, Vitae philosophorum X, 8

[Epikúros prý nazýval] Démokrita Lérokritem [vykladačem hloupostí].

A 55 /3 = Diogenés Laertios, Vitae philosophorum, pr. 1 (př. A. Kolář)

Někteří lidé říkají, že pěstování filosofie má své počátky u barbarů. (...) Móchos prý byl Foiničan, Zalmoxis Thrák a Atlás Libyjec.

A 61 /2 = Simplikios, In De caelo 712, 27

Démokritos a jeho stoupenci se domnívají, že všechny věci mají tíži. Oheň však má tíži menší, proto je vytlačován vším, co je těžší, a je vynášen vzhůru, proto se zdá být lehký. (...)

A 61 /3 = Epikúros Ep. I, in: Diogenés Laertios X, 61 (př. podle A. Koláře)

A dále, atomy mají nutně stejnou rychlost, když se pohybují prázdným prostorem, aniž na něco naráží. Neboť ani těžké se nebudou pohybovat rychleji než malé a lehké, nesetkají-li se ovšem s žádnou překážkou; ani malé než velké, třebaže mají všude cestu přiměřenou, nebude-li ani na ně nic narážet.

A 62 = Aristotelés, De caelo IV 6; 313a21

(...) Démokritos myslí o těchto všech věcech nesprávně. Říká totiž, že teplá [tělíska], stoupající ve vodě vzhůru, udržují na hladině ploché [věci], i když jsou těžké, úzké [věci] však propadají, neboť proti nim naráží málo [tělísek]. Tím spíše se to musí dít ve vzduchu (...) Říká, že onen proud se nedává do pohybu pouze jedním směrem; „proudem“ nazývá pohyb těles, která stoupají vzhůru.

A 63 = Aristotelés, De generatione et corruptione I, 7; 323b10

Demokritos se však o různých věcech vyslovil stejně. Tvrdí totiž, že to, co působí, i to, co přijímá působení, je totéž a podobné. Není prý totiž možné, aby od sebe navzájem přijímaly působení různé a rozdílné věci; avšak pokud jsou různé a nějak na sebe působí, neděje se to díky tomu, čím se liší, ale díky něčemu, v čem se shodují.

A 64 = Alexandros Afrodis., De mixtione 2 (II, 214, 18 Bruns) (př. K. Svoboda)

Démokritos (...) tvrdí, že doopravdy není vůbec nic smíšeno, nýbrž domnělá směs je položením tělísek vedle sebe, při čemž zachovává každé z nich vlastní přirozenost, kterou mělo i před smísením. A zdají se nám smíšena, ježto pro nepatrnost tělísek vedle sebe ležících není náš smysl schopen pozorovat žádné z nich jednotlivě.

A 66 /2 = Aristotelés, De generatione animalium V, 8; 789b2 (př. K. Svoboda)

Demokritos upouští od toho, aby mluvil o účelu, a vše, čeho užívá příroda, převádí na nutnost.

A 66 /3 = Áetios, Placita philosophorum I, 26, 2 (Dox. 321)

O podstatě nutnosti:

Podle Démokrita [je nutnost] odražením, během a ranou hmoty.

A 68 /2 = Simplikios, In De caelo 330,14 (ad 196b14) (př. K. Svoboda)

(...) u žádného z jednotlivých dějů neuvádí Démokritos osud za příčinu, nýbrž je převádí na jiné příčiny, tak příčinou nalezení pokladu je kopání nebo sázení olivy a příčinou rozražení lebky lysého člověka je to, že shodil orel želvu, aby se rozbil její krunýř.

A 71 /1 = Aristotelés, Physica VIII, 1; 251b16

O čase však všichni krom jednoho projevují stejné smýšlení. Říkají, že je nezrozený. Proto i Démokritos ukazuje, že není možné, aby veškerenstvo vzniklo, neboť čas je nezrozený.

A 74 /1 = Áetios, Placita philosophorum I, 7, 16 (Dox. 302)

Démokritos [myslí, že] mysl [a] bůh [sídlí] v ohni tvaru koule.

A 74 /2 = Tertullianus, Ad nat. II, 2 (př. K. Svoboda)

Démokritos myslí, že bohové vznikli s ostatním horním ohněm (...).

A 77 /1 = Plútarchos, Quaestiones convivales VIII, 10, 2; 734f (př. K. Svoboda)

(...)

(735a) Démokritos praví, že obrazy vnikají skrze průduchy hluboko do těl a svým příchodem působí ve spánku vidiny; přicházejí pak, odlučující se odevšad, od náradí, šatů, rostlin a nejvíce od živočichů, a to působením mnohého otřásání a tepla. A mají nejen vtištěny tvarové podobnosti těl (...), nýbrž přijímají též do sebe odrazy duševních hnutí, úmyslů jednoho každého, povah i vášní, přivádějí je, dorážejí s nimi na spícího, mluví jako živé bytosti a oznamují naslouchajícím mínění, úvahy i snahy těch, kdo je vysílají, pokud arci vnikajíce uchovávají učeněné a nezmětené podoby. (...)

A 78 = Hermippos (Ióannés Katrares), De astrol. I, 16, 122; 26,13 Kroll-Viereck (př. K. Svoboda)

(...) Démokritos nazývá demony „obrazy“ a říká, že je jich plný vzduch.

A 79 = Kléméns Alex., Stromata V, 87,3 (př. Matyáš Havrda)

Xenokratés z Kalchédónu například obecně připouští, že ponětí o božství lze nalézt i u nerozumných živočichů. Totéž, ač nerad, musí uznat Démokritos, protože to vyplývá z jeho

učení: na lidi z božské bytosti nechává dopadat stejné obrázky jako na zvířata.

A 93a = Seneca, *Naturales quaestiones* V, 2 (př. K. Svoboda)

Démokritos praví:

(...) „Je-li v těsném prostoru mnoho tělísek – zve je atomy –, vzniká vítr. Naproti tomu je tichý a klidný stav vzduchu, je-li ve velikém, prázdném prostoru málo tělísek.“

A 95 = Áetios, *Placita philosophorum* III, 13, 4 (Dox. 378) (př. K. Svoboda)

Démokritos [říká, že] Země z počátku bloudila pro svou malost a lehkost, ale že časem ztuhla, stala se těžkou a tím se zastavila.

A 96 = Áetios, *Placita philosophorum* III, 12, 2 (Dox. 377)

Démokritos [říká, že] rostoucí Země se naklonila proto, že z toho obklopujícího je jih slabší. Severní části jsou totiž čisté, zatímco jižní se nalily. Proto Země ztěžkla tam, kde hojně bují plody a rostliny.

A 98 = Seneca, *Naturales quaestiones* VI, 20 (př. K. Svoboda ??)

(1) Démokritos se domnívá, že je několik příčin zemětřesení. Neboť praví, že někdy vzniká zemětřesení větrem, jindy vodou, jindy obojím. (...)

A 104 = Aristotelés, *De anima* I, 3; 406b15

Někteří tvrdí, že duše tělem, v němž je, pohybuje stejným způsobem, jako se sama hýbá. Podobně se vyjadřuje např. Démokritos, když mluví k cvičiteli komedií Filippovi. Říká totiž, že Daidalos učinil, že dřevěná Afrodité pohybovala připojenou stříbrnou ozdobou. Podobně Démokritos říká také:

„Když se nedělitelné koule [atomy duše] pohybují, ježto se díky své přirozenosti nikdy nezastaví, s sebou strhují celé tělo a pohybují jím.“

A 106 = Aristotelés, *De respiratione* 4; 471b30 -472a18

Démokritos však říká, že dýchajícím živočichům dýchání cosi způsobuje; tvrdí totiž, že u nich zabraňuje vytlačení (472a) duše [z těla]. Nijak ovšem nevyslovil, že to příroda učinila právě k tomuto účelu, neboť jako všichni ostatní badatelé o přírodě, tak ani on se nesahá při výkladu po takové příčině. Říká, že duše a teplo jsou totožné, že to [ve skutečnosti] jsou první kulovité tvary [atomy]. Tvrdí, že dýchání pomáhá proti tomu, když jsou – tísněně obklopujícím

[vzduchem] – vytlačovány [ven]. Ve vzduchu je totiž velký počet takových [atomů], které Démokritos nazývá myslí a duší.

Když tedy živočich dýchá a když tak do něho vstupuje vzduch, vstupující tyto atomy a odrážejí tlak [okolního vzduchu na atomy duše], brání, aby duše, která je v živočiších, neunikala. Proto ve vdechování a vydechování spočívá život i umírání. Když totiž obklopující a stlačující vzduch nabude převahu a zvenku vstupující [atomy] mu už nedokážou bránit, když pominula schopnost nadechnout se, nastává u živočichů smrt. Smrt prý totiž je odchod těchto tvarů z těla, způsobený tlakem obklopujícího [vzduchu].

Avšak příčinu toho, proč všichni musí jednou zemřít, ne náhodou, nýbrž přirozeně stářím nebo nepřirozeně násilím, nijak neobjasňuje.

A 112 = Aristotelés, *Metaphysica* IV, 5; 1009b7

(...) Démokritos tvrdí, že buď není vůbec nic pravdivého, nebo nám to není zřejmé. (...)

A 117 /1 = Áetios, *Placita philosophorum* IV, 4, 7 (Dox. 390)

Démokritos praví, že všechno má podíl v jakési duši, i mrtvá těla, protože se zřejmě vždy podílí na něčem z tepla a vnímání, i když většina z toho vyvane.

A 117 /2 = Alexandros, *In Topica* 21, 21

Mrtvá těla vnímají, jak se domníval Démokritos.

A 128 = Áetios, *Placita philosophorum* IV, 19, 13 (Dox. 408)

Démokritos říká, že vzduch se [zvukem] tříští v tělesa [atomy] stejného tvaru a valí se spolu s úlomky způsobenými zvukem. (...)

A 135 = Theofrastos, *De sensu et sensibilibus* 49-83 (Dox. 513) (př. K. Svoboda)

(49) Démokritos (...)

(50) Vidění vysvětluje zrcadlením... Obraz nevzniká hned v zornici, nýbrž vzduch mezi okem a viděným předmětem je utvářen podle toho, jak je stlačován viděným předmětem i vidoucím okem, neboť ze všeho stále něco vytéká. Potom vzduch, jsa tuhý a máje jinou barvu [než zornice], se obráží ve vlhkých očích. A tuhá věc onen obraz nepřijímá, zato vlhká jej propouští. Proto jsou vlhké oči způsobilější k vidění než suché, zvláště je-li vnější obal co nejjemnější a nejhustší, je-li vnitřek co nejměkčí, prostý hustého a silného masa i husté a

tučné vlhkosti, a jsou-li žíly v očích přímé a suché, aby se připodobnily obrazům, neboť každá věc poznává nejspíše, co je jí příbuzné. (...)

Slyšení vysvětluje podobně, jako to činí ostatní. Neboť vzduch vpadaje do prázdna působí pohyb; vstupuje sice stejně do celého těla, zvláště však a nejvíce skrze uši, poněvadž tu prochází největším prázdmem a co nejméně tu mešká. Proto se zvuk v ostatním těle nevnímá, nýbrž jenom zde. A když se dostane vzduch dovnitř, rychle se rozptyluje, neboť zvuk vzniká ze zhuštěného a prudce vnikajícího vzduchu. Tak jako vně vysvětluje tedy Demokritos i uvnitř dojem dotykem. Nejlépe se slyší, je-li vnější obal hustý, jsou-li žilky prázdné, co nejsušší a průchodné jak v ostatním – těle, tak v hlavě i v uších; jsou-li kosti husté, mozek dobře smíšený a jeho okolí co nejsušší. Neboť takto vniká zvuk shluklý, ježto vstupuje velkým suchým a průchodným prázdmem, a rozptyluje se rychle i souměrně po celém těle a nepadá mimo. (...)

(58) O myšlení řekl jen tolik, že vzniká, je-li duše v pravém poměru co do smíšení. Jestliže se však někdo příliš oteplí nebo ochladí, mění se, jak říká, myšlení. (...)

(63) (...) Z ostatních dojmů (mimo tíži a tvrdost) nemá žádný vlastní přirozenost, nýbrž všechny jsou stavy měnícího se vnímání a z toho vzniká představa. Není tedy ani zvláštní přirozenost chladna a tepla, nýbrž měnící se tvar [seskupení atomů] působí též změnu v nás, neboť cokoli je shluknuto, to má všude převahu, a co je daleko rozptýleno, není vnímáno. Důkazem pak toho, že nejsou ony dojmy od přírody, je to, že se nejeví totéž stejně všem živočichům, ale co se nám zdá sladkým, to se zdá jiným kyselým, jiným trpkým, jiným hořkým, jiným stahujícím a podobně ostatním.

(64) Mimo to se lidé mění co do smíšení podle poměru a věku; i tak je zřejmé, že, tělesný stav je příčinou představy. (...) Jako ostatní věci, tak i smyslové dojmy přičítá tvarům [atomům], neudává však podoby všech, nýbrž hlavně chutí a barev. (...)

(65) Nuže trpká chuť má tvar hranatý, mnohokrát zahnutý, malý a jemný, neboť pro svou ostrost rychle a všude proniká a jsouc drsná i hranatá svírá a stahuje. Proto také zahřívá tělo, ježto v něm vytváří dutiny a ježto se nejvíce zahřívá, co obsahuje nejvíce prázdna. Sladká chuť se skládá z okrouhlých, nepřilíš malých tvarů; proto se zcela rozlije po těle a prochází vším, bez násilí a pomalu. (...)

(73) Z barev uznává čtyři za jednoduché. Nuže hladké je bílé, neboť co není drsné, co nepůsobí stín a není neprostupné, vše takové je jasné. Dále musí jasné mít přímé průduchy a musí být průhledné. (...)

(74) Černé je z opačných tvarů: drsných, šikmých a nestejných; tak může působit stín a průduchy nejsou přímé a snadno průchodné. (...)

(75) Červené se skládá z takových tvarů jako teplo, avšak z větších. (...) Důkazem pak, že se skládá červené z takových tvarů, je to, že se červenáme, když se zahříváme, a červenají i ostatní rozpalované věci, až dojdou do ohnivého stavu. (...) Zelené se skládá z tuhého i prázdného, jsouc smíšeno z obého. (...) Ostatní barvy vznikají smíšením těchto. (...)

A 164 = Albertus Magnus, De lapid. I, 1, 4 (II, 213b Jammy)

Démokritos a někteří jiní říkají, že duše je složená z prvků, které jsou také příčinou vzniku [magnetického] kamene. Vždyť proto říká, že v [magnetickém] kameni je [přítomná] duše jako v kterémkoli jiném semeni vznikajících věcí – a že při tvoření kamene pohybuje teplem obsaženým uvnitř hmoty takovým způsobem, jako když kovář pohybuje kladivem, aby vytvořil sekyru a pilu.

A 165 /1 = Alexandros Afrodís., Quaest. II, 23 (II, 72, 28 Bruns *Peri tés Hérakleias lithú dia ti elkei ton sideron*) (př. K. Svoboda)

(...) Démokritos soudí, že se [magnetický] kámen a železo skládají z podobných atomů, ale magnet z jemnějších a řídkých než železo, má více dutin, a proto jeho atomy jsou pohyblivější, pohybují se rychleji k železu – neboť pohyb směřuje k podobnému –, vnikají do průduchů železa a uvádějí v pohyb jeho atomy, ježto pronikají mezi nimi svou jemností. Atomy železa, jsouc uvedeny v pohyb, vytékají a pohybují se ven, a to k magnetu pro vzájemnou podobnost, a proto, že má více dutin. Železo následuje svých atomů a pro jejich hojné vylučování i jejich pohyb se také pohybuje k magnetu. Avšak magnet se nepohybuje k železu, poněvadž železo nemá tolik dutin jako magnet. (...)

A 170 = Kléméns Alexandrijský, Stromata II, 138,3 (př. Černušková a Pilátová)

(3) Démokritos odrazil od manželství a plození dětí kvůli mnoha nepříjemnostem, které s sebou tato záležitost přináší, a také proto, že prý zabírá místo věcem důležitějším. (4) Připojuje se k němu i Epikúros a všichni ti, kdo za dobro považují rozkoš a ničím nerušený, bezstarostný život.

(Viz také B 276, B 277, B 278.)